

Г.С. Доманова

БЮДЖЕТ ЧЕРНІГІВСЬКОГО МАГІСТРАТУ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII СТ.)

Стаття присвячена фінансовому положенню Чернігівського магістрату другої половини XVIII ст., особливостям прибуткової та витратної частини міського бюджету.

Ключові слова: Чернігівський магістрат, бюджет, прибутки та витрати міського уряду.

Чернігів – одне з небагатьох міст Лівобережної України, яке протягом другої половини XVII – XVIII ст. зберігало самоврядну традицію, гарантовану ще привілеєм польського короля Сигізмунда III від 27 березня 1623 р. на магдебурзьке право. Чернігівський магістрат передусім опікувався інтересами міщанської спільноти і, зокрема, наповненням міського бюджету.

Одним із перших проблему міського самоврядування за привілеями на магдебурзьке право на терені Лівобережної України у XVI–XVIII ст. плідно студіював Д. Багалій [1]. Стисло історію Чернігівського міського самоврядування було висвітлено на сторінках збірника «Тридцатилетие деятельности Черниговского городского общественного управления 1870–1901 гг.» [2]. До 90-х рр. XX ст. діяльність Чернігівського магістрату розглядалася майже виключно в контексті вивчення магдебургій Лівобережної України. Наразі питання, пов'язані з формуванням бюджету міського уряду, не були предметом спеціального дослідження.

Надаючи Чернігову конфірмації на магдебурзьке право, царський уряд залишив за магістратом право збирання податків, які до міської скарбниці сплачували ремісники, купці та шинкарі. Під час проведення ярмарків або торгів у місті магістрат збирав гроші з торговельних крамниць. Приїжджі купці зобов'язані були сплачувати торгове мито від вартості привезених товарів – коней, худоби, збіжжя, риби, а також вагове, помірне та «мостове» – за місце на торжищі [1, 395]. Платня стягувалася також за перевіз на р. Десні, користування міськими озерами, луками та млинами. Протягом XVIII ст. магістрат постійно здавав в орендну міські озера.

На жаль, пожежа 1750 р. знищила документацію магістрату другої половини XVII – першої половини XVIII ст., що унеможливило реконструкцію прибуткової частини міського бюджету тієї доби – у нашому розпорядженні є тільки фрагментарні відомості з цього приводу. Так, 1728 р. магістрат узяв позику в розмірі 200 руб. у Чернігівської єпископської кафедри під заставу магістратських озер, а починаючи з 1735 р. почав постійно віддавати їх на відкуп [3, арк. 24–28; 4, 98–100]. У 1752 р. магістрат брав позику у кравецького та шевського цехів на загальну суму 90 руб., а також у

бурмістра М. Єнька – понад 200 руб. [5, арк. 1–5].

1753 р. прибуткова частина бюджету магістрату становила 494 руб., однак зазначалося, що «на все магістрат имеет записные книги, за которыми по магістрату следует, что расходами ... таковой магістратовый доход всякого года издержуется, и тем магістрат в крайнем оскудении находится». Коштів не вистачало на покриття усіх витрат. Крім того, магістрат мав великий борг, що сягав 700 руб. [6, арк. 2–3].

Того ж таки 1753 р. до Чернігова був призначений лікар Я. Узнанський [7, арк. 1–5], якому магістрат мав виділити квартиру та надати щорічне жалування у розмірі 144 руб. [8; 9 арк. 14, 17]. Неспроможний виплачувати зазначену платню, магістрат відразу повідомив Генеральну військову канцелярію про звільнення «от службы лекаря Якимом Узнанского». Між іншим, у рапорті зазначалося, що раніше лікарів на утриманні Чернігівського магістрату та «обывательском» ніколи не було, «и теперь магістрату содержать глядя на скудость магістратовую не на чем» [9, арк. 11–12].

Тільки починаючи з 60-х рр. XVIII ст. у магістратському архіві збереглися документи, що досить докладно ілюструють фінансовий стан міського уряду. Так, у січні 1764 р. була складена окрема відомість «скільки на лице при магістрате денежных сумм есть, да и с тех магістратских доходов в год по сколько на расходы денег и прочего и на что именно, да и по указам ли или определениям издержано» [10, арк. 99, 101–101 зв.]. Зазначено, що у 1763 р. за магістратські озера та сіножать, які перебували у відкупі, магістрат отримав 350 руб. Борг магістрату на початок 1763 р. становив 332 руб., наприкінці року він зріс ще на 160 руб. [10, арк. 101 зв.]. Гроші були витрачені на ремонт і облаштування будинку магістрату, млина, порому, мостів та гребель, придбання паперу, сургучу, дров, свічок, виплату грошового жалування магістратським службовцям, міському лікарю, сторожі тощо.

Збереглися рахунки, які засвідчують прибутки та витрати магістрату за 1766 р. – «книги доходов и расходов заполняли райца Фома Железняк, Иван Санковский, Демьян Гриб, вместо райцы Данилы Станиславского было поруче норайцу Павлу Калужинцу» [11, арк. 25–26 зв.]. Відтак, 1766 р. «в приходе» магістратському було 801 руб. 69¼ коп. (Див. Табл. 1.).

Таблиця 1.

Прибуткова частина бюджету магістрату 1766 р.

За хутір за р. Десна, який знаходився «у відкупі» за контрактом у райці П. Станіславського	115 руб.	
За той же хутір, що знаходився вдруге «у відкупі» за контрактом	231 руб.	

З трьох ярмарків, за крамниці від купців	215 руб.	54 коп.
З магістратського «окладных чиншовых» за «сентябрьскую треть» 1765 р. і за 1766 р.	66 руб.	37 коп.
За продану з млина Погорілого «розмеровую пашню»	58 руб.	22 коп.
Залишки за минулий 1765 р. від райці В. Малахова	13 руб.	63 ¹ / ₄ коп.
За продані шкури «палых» магістратських коней		90 коп.
З магістратського порому	91 руб.	98 коп.
З магістратської важниці	9 руб.	5 коп.
Разом 1766 р. в «приходе» магістрату	801 руб.	69 ¹ / ₄ коп.

Відомість про витрати магістрату за 1766 р. розписана на 16 сторінках. Вона засвідчила, на що саме райцею Ф. Железняком протягом року видавалися й витрачалися гроші [11, арк. 26 зв.–33 зв.]. Відтак, частина коштів пішла на купівлю канцелярських товарів, будівельних матеріалів, платню ремісникам, яких наймав магістрат, канцелярським службовцям, міському лікарю та на інші потреби. Витрати магістрату склали 758 руб. 1¹/₄ коп. Решта – 43 руб. 68 коп. переходила на наступний рік.

Крім того зазначалося, що розрахункові відомості мали ще подати «рочні» райці Іван Санковський, Павло Калужинець та Дем'ян Гриб. Разом до магістратської скриньки вони мали повернути 43 руб. 22 коп. «остаточных денег». Зокрема, відомість райці І. Санковського, «скільки в приходе с парома магистратского, також и з шинка при оном горелки состоит денег чрез прошлый 1766 год» засвідчила, що з магістратського порому «с переезжавших чрез оной людей» було зібрано 103 руб. 20²/₄ коп., з шинка при поромі – 14 руб. Отже, «в приходе» у І. Санковського 1766 р. усього було 117 руб. 20²/₄ коп. З цієї суми 91 руб. 98 коп. було передано до магістрату, частина суми пішла на ремонт порому, придбання будівельних матеріалів та платню перевізнику. Витрати становили 103 руб. 2 коп. [11, арк. 42–42 зв.]. Решту суми – 14 руб. 18²/₄ коп. належало повернути магістрату. Райця П. Калуженець, який замість райці Д. Станіславенка видав зборами з магістратської важниці, мав повернути за 1766 р. 1 руб. 62 коп. Райця Д. Гриб надав відомість щодо прибутків з магістратського млина Погорілого [11, арк. 17] (Див. Табл. 2.).

Таблиця 2.

Натуральний прибуток магістрату за 1766 р.

«Приход хлебной»	Четверті	Четверики
Жито	44	6
Пшениця озима	6	1
Гречка	3	7
Солод	6	5
Просо	1	

Частина «хлібу» була витрачена на оклади «по определениям и повелениям магистратским», решта продана на суму 106 руб. 50 коп. З цієї суми було витрачено 79 руб. 44²/₄ коп., з яких 58 руб. 22 коп. було сплачено до магістрату, частина грошей пішла на купівлю заліза, деревини, ремонт млина. Решту суми – 27 руб. 5²/₄ коп. – належало повернути магістрату [11, арк. 18–18 зв.]. Таким чином, на початку 1767 р. у магістратській скарбниці нараховувалось 86 руб. 90 коп. Саме ця сума і переходила у розпорядження райці А. Широгородського. Магістрат мав борг, хоча про нього і не згадувалося, і тому не міг виділити необхідної суми на зведення нових крамниць. З цього приводу у березні 1767 р. магістрат сповіщав Генеральну скарбову канцелярію про те, що найчастіше сума, «которая в приходе получается в расходе без остатка идет, магистрат и в долгах бывает» [11, арк. 68–69].

Схоже на те, що тільки на рубежі 70–80-х рр. XVIII ст. прибуткова частина бюджету магістрату почала перевищувати видатки. Про це свідчить, зокрема, «Ведомость о приходе и расходе денежной казны» за 1781 р. [12, арк. 1–71] (Див. Табл. 3.).

Таблиця 3.

Бюджет Чернігівського магістрату 1781 р.

Місяць	Прибутки	Витрати	Залишок
Січень		31 руб. 57 коп.	3.804 руб. 7 ¹ / ₄ коп.
Лютий	49 руб. 30 коп.	8 руб. 67 коп.	3.844 руб. 70 ¹ / ₄ коп.
Березень	11 руб.	28 руб. 52 коп.	3.827 руб. 18 ¹ / ₄ коп.
Квітень	5 руб. 19 коп.	19 руб. 48 коп.	3.812 руб. 94 ¹ / ₄ коп.

Травень	129 руб. 36 коп.	80 руб. 77 коп.	3.861 руб. 53 ¹ / ₄ коп.
Червень	40 руб. 69 коп.	86 руб. 75 коп.	3.908 руб. 59 ¹ / ₄ коп.
Липень	702 руб. 5 ¹ / ₂ коп.	49 руб. 49 коп.	3.256 руб. 2 ³ / ₄ коп.
Серпень	26 руб.	77 руб. 7 коп.	3.307 руб. 9 ³ / ₄ коп.
Вересень	74 руб. 45 коп.	275 руб. 75 коп.	3.508 руб. 39 ³ / ₄ коп.
Жовтень	79 руб. 91 ¹ / ₂ коп.	213 руб. 66 ¹ / ₂ коп.	3.374 руб. 64 ³ / ₄ коп.
Листопад	4 руб. 96 коп.	29 руб. 61 коп.	3.349 руб. 99 ³ / ₄ коп.
Грудень	73 руб. 15 ¹ / ₄ коп.	~ 1.338 руб. 96 коп.	2.084 руб. 18 ³ / ₄ коп.

Надходження до бюджету магістрату та його витрати у 1781 р. розписані по днях. Місячні відомості засвідчені підписами в'їта Н. Шарого та бурмистрів В. Малахова, М. Мартиненка і І. Єнька. Гроші надходили з крамниць під час ярмарків, магістратських озер, міського порому, млина Погорілого, за проданий хліб, гречку та сіно.

Відтак, з магістратських крамниць під час Хрещенського ярмарку у січні було зібрано 49 руб. 30 коп., під час ярмарку у червні – 26 руб. 15 коп., у липні – 32 руб. 35 коп., під час Євстафіївського ярмарку, який відбувався у вересні, – 31 руб. 40 коп. З магістратського порому навесні зібрали 53 руб. 85 коп., влітку – 73 руб. 71 коп., восени – 26 руб. 56 коп. У березні було прийнято від різницького цеху за минулий 1780 р. «за содержание оным цехом магистратские резницкие и рыбные лавки» 11 руб. Найбільші суми надійшли від магістратських «статей»: за рибуловлю – 210 руб., за луки за р. Десною, що перебували у трирічному відкупі у Чернігівського полку, – 267 руб. Щодо витрат, то кошти витрачалися переважно на придбання будівельних матеріалів для магістрату, порому та млина, канцелярських товарів та зарплатню магістратським службовцям і ремісникам по найму. У липні магістрат сплатив

650 руб. до Генеральної скарбової канцелярії «для казенных новоучрежденных в уездных городах строений» [12, 29 зв.–30]. У жовтні чимало коштів пішло на ремонтні роботи в місті, пов'язані з урочистою зустріччю великого князя Павла Петровича та княгині Марії Федорівни. Того ж таки 1781 р. магістрат сплатив нарешті борги за 1752–1753 рр. Відтак, 211 руб. 80 коп. магістрат повернув бурмістру І. Єньку, «приговоренные по решению магистратовому деньги должны сим магистратом з 752 и 753 годов умершему оного Енки отцу бурмістру черниговскому Михаиле Енке за вывезенного ... на магистрат по заказу сего магистрата двуглавого орла медного, позолоченного, и за прочие сборы в магистрат на разные магистратские городские нужды денег» [12, арк. 61 зв.–70 зв.], 40 руб. було повернуто цехмістру та підскарбію кравецького цеху («сим магистратом в цех кравецкий з 1752 году 22 мая по облеку ... взятые было з оного их цеху на нужды магистратские употребленные при покупке каменного магистрата и на прочие надобности») та 50 руб. – шевському цеху [12, арк. 71]. Із скарбниці було виділено 450 руб. на завершення будівництва парадної брами при в'їзді до міста, «по недостатку собранных было с граждан черниговских по расположениям магистратским до 800 руб. денег». Значна частина коштів пішла на транспортні витрати та жалування службовцям магістрату.

Таким чином, джерела надходжень до бюджету були досить чітко визначені у законодавчих актах, втім, аж до кінця XVIII ст. він залишався незбалансованим, що породжувало численні проблеми у діяльності міського уряду. Застійні явища в економіці міста спричинили брак обігових коштів у магістратській скарбниці, спонукали до передачі частини нерухомості в заставу. Крім того, всупереч приписам магдебурзького права гетьманський уряд в особі Генеральної скарбової канцелярії намагався контролювати витратну частину міського бюджету.

Посилання

- Багалій Д. Магдебурзьке право на Лівобічній Україні / Д. Багалій // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV–XVIII в. – Львів: Друкарня Наукового Товариства імені Шевченка, 1904. – Ч. 2. – С. 386–442.
- Тридцатилетие деятельности Черниговского городского общественного управления 1870–1901 гг. с очерком истории города Чернигова. – Чернигов: Типография губернского земства, 1901. – СХІV+336 с.
- Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України, ф. VIII, оп. 1, спр. 2370–2394, арк. 24–28.
- Рукописи Черниговской городской думы // Труды Черниговского предварительного комитета по устройству XIV-го Археологического съезда в Чернигове. – Чернигов, 1908. – С. 98–100.
- Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАК України), ф. 763, оп. 1, спр. 104, арк. 1–5.
- ЦДАК України, ф. 51, оп. 1, спр. 1141, арк. 2–3.
- ЦДАК України, ф. 269, оп. 1, спр. 1346, арк. 1–5.
- ЦДАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 14720, 4 арк.
- ЦДАК України, ф. 1673, оп. 2, спр. 27, 160 арк.

10. ЦДІАК України, ф. 270, оп. 2, спр.57, арк. 99, 101–101 зв.
 11. ЦДІАК України, ф. 1673, оп. 1, спр.119, 197 арк.
 12. ЦДІАК України, ф. 1673, оп. 1, спр. 206, 71 арк.

Доманова А.С. Бюджет Черниговского магистрата (вторая половина XVIII в.)

Статья посвящена финансовому положению Черниговского магистрата второй половины XVIII в., особенностям доходной и расходной частей бюджета.

Ключевые слова: Черниговский магистрат, бюджет, доход и расход городского правительства.

Domanova H.S. Budget of Chernihiv Magistrate (the second half of the XVIII cent.)

The article deals with the financial position of Chernihiv Magistrate in the second half of the XVIII century, features of profitable and expense part of municipal budget.

Key words: the Chernihiv Magistrate, budget, incomes and charges of municipal self-government.

14.03.2014 р.

УДК 930.2: 94(477.54/62) «17»

М.А. Михайліченко

**ЕКСТРАКТИ ДОКАЗІВ ДВОРЯНСТВА
 ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ
 КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ**

У статті досліджується важливе джерело з історії козацької старшини – екстракти доказів дворянства. Проаналізовані інформаційні можливості джерела для біографічних, просопографічних та генеалогічних досліджень.

Ключові слова: козацька старшина, дворянство, екстракти доказів дворянства.

21 квітня 1785 р. Катериною II було видано Жалувану грамоту дворянству. Одним із важливих нововведень, проголошених у цій грамоті, було створення у кожній губернії родовідних книг, в які мали бути внесені усі дворянські роди, що довели свої права на спадкове дворянство [2, 352]. Значна частина представників колишньої козацької старшини була внесена до родовідних книг. Вони містять важливі відомості про родинне, майнове і соціальне становище внесених до них осіб. Саме тому родовідні дворянські книги і джерела, безпосередньо пов'язані з їх укладанням, зокрема екстракти доказів дворянства, залишаються важливим джерелом з історії козацької старшини.

Внесення до родовідної книги передбачало певну процедуру. Кожен претендент на дворянство мав надати на розгляд дворянського депутатського зібрання оригінал або засвідчену копію доказів власної шляхетності. У тому разі, коли

докази визнавались беззаперечними і достатніми не менш як двома третинами дворянського депутатського зібрання, претендент вносився до родовідної книги. Якщо ж докази вважались недостатніми, вони повертались прохачу. У разі позитивного вирішення справи щодо внесення дворянина до родовідної книги, надані ним докази зберігались у архіві дворянського зібрання [2, 353]. Розгляд доказів, наданих претендентами на дворянство, супроводжувався складанням екстрактів цих доказів.

Місце екстрактів доказів дворянства у системі документування приналежності до дворянського стану допомагають нам з'ясувати «Положення Харківського Дворянського Общества», затверджені харківським дворянством 4 січня 1786 р. [4, 15 зв.]. Згідно з цими положеннями, дворянське депутатське зібрання мало збиратись у повному складі лише раз на рік. Саме під час цих зборів дворянське депутатське зібрання і здійснювало свою нобілітаційну діяльність. Докази ж від прохачів надходили упродовж усього року і розглянути їх у повній мірі протягом короткої сесії (загальні збори дворянського депутатського зібрання, як правило, тривали не більше місяця) було досить складно. Саме тому перед початком чергових загальних зборів і складались екстракти, які містили усі необхідні відомості про дворянина. При цьому варто врахувати, що Харківське дворянське депутатське зібрання у перші десять років своєї діяльності працювало надзвичайно інтенсивно. Так, у 1792 р. до архіву дворянського зібрання надійшла 101 дворянська справа [1, 28–31].

У фонді Харківського намісницького правління (фонд 1709) Центрального державного історичного архіву у м. Києві зберігаються 58 екстрактів доказів дворянства, 35 з яких стосуються представників козацько-старшинських родів. Екстракти датовані 1792 р. Під час пізнішого упорядкування справ Харківського дворянського зібрання ці екстракти були об'єднані у справу, яка отримала назву «Записи родословности разных лиц». Спробуємо на основі цієї справи визначити інформаційний потенціал екстрактів доказів дворянства.

Усі екстракти були складені за єдиною формою, яка складалася з трьох рубрик:

1. «Имя и фамилия дворянина».

2. «Сила представлений и доказательств» містила короткий опис доказів, які надавав претендент на спадкове дворянство. До цієї графі також вносились відомості про дворянина, зібрані під час складання абеткових списків дворян того чи іншого повіту, а саме: прізвище, ім'я та по-батькові дворянина, його вік, відомості про сімейний стан (імена і вік дітей і дружини), майнове становище (володіння нерухомим майном і душами), місце проживання, чин, місце служби і посада, якщо дворянин перебував на службі.